

POVILAS KASPARAVIČIUS OSTROVICKIS (BYTAUTAITIS): BIOGRAFIJOS BRUOŽAI*

Irena Valikonytė

Vilnius

Garsus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) istorijos žinovas rusų istorikas Ivanas Lappo solidžiam Trečiojo Lietuvos Statuto tyrime daug vietos skyrė ir Antrajam – atskleidė jo rengimo ir priėmimo procesą¹. Autoriaus išskirtinio dėmesio sulaukė Antrąjį Statutą rengusios komisijos personalinės sudėties formavimas ir ypač LDK bajorijos atstovų – Povilo Kasparavičiaus Ostrovickio ir Martyno Valadkavičiaus – parinkimo / išrinkimo „taisyti“ Pirmąjį Statutą motyvai². I. Lappo pažymėta šaltiniuose užfiksuota abiejų juridinė patirtis (ypač įgyta Vilniaus vaivados pilies teisme), taip pat paties Mikalojaus Radvilos rekomendacijos svarbos argumentas, pastaruoju metu išplėtotas Raimondos Ragauskienės³, pagrindžia būtent jų parinkimą atstovauti bajorijai, rengiant Antrąjį Statutą. Ir vis dėlto net ir pastaroji tyrėja, paskelbusi specialų straipsnį, skirtą tų bajorų biografijoms, buvo priversta pripažinti, kad jų kilmei nustatyti ir šeimos istorijai atkurti dar stinga šaltinių. Tačiau keli istoriografijoje iki šiol nefunkcionuojantys dokumentai, ypač nurašyti į dar nepublikuotą Lietuvos Metrikos 40-ąją knygą, leidžia gerokai papildyti Povilo Ostrovickio biogramą. Ši knyga, Stanislovo Ptašickio kataloge priskirta Užrašymų knygų kompleksui⁴, iš tiesų yra LDK kancelerio ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos teismo, dirbusio 1558–1559 m., dokumentų knyga. Vienas iš vaivados paskirtųjų (*высажонные*) teisėjų buvo Povilas Ostrovickis, todėl, suprantama, savo ir šeimos narių turto bei kitokius sandorius įteisindavo „savo“ teisme.

* Straipsnis parengtas pagal tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė“ skaitytą pranešimą. Konferencijos organizavimą rėmė Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. LIT-7-3).

¹ Lappo I. 1588 metų Lietuvos Statutas. T. I, kn. 1. Kaunas, 1934.

² Ibidem, p. 3–39, 41–42, 43–48. Taip pat žr. Bardach J. Statuty litewskie a prawo rzymskie. Warszawa, 1999, s. 39.

³ Ragauskienė R. Du žinomi nežinomi 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – Povilas Ostrovickis ir Martynas Volodkevičius // Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum / Sud. Grasilda Blažienė, Sandra Grigaravičiūtė, Aivas Ragauskas. Vilnius, 2010, p. 215–228.

⁴ Пташицкий С. Описание книг и актов Литовской Метрики. Санкт-Петербург, 1887, с. 86.

Tiesa, ir tie šaltiniai, kuriais disponuojame šiandien, dar neatskleidžia Povilo Ostrovickio tėvo Kasparo kilmės, nes kol kas nežinomas jo tėvavardis. Į 1528 m. LDK kariuomenės surašymą pateko daugiau nei dvidešimt Kasparų, bet įrodyti kurio nors ryšį su Povilu Kasparavičiumi be papildomų šaltinių neįmanoma. Tačiau 1558 m. gegužę surašytas dokumentas dabar leidžia tvirtinti, kad tuomet Kasparas jau buvo miręs⁵. O svarbiausia, šis raštas atskleidžia Povilo motinos asmenybę. Kasparo našlė, kaip paaiškėjo, vardu Kotryna (gyvenusi dar ir 1559 m. balandžio 12 d.⁶), buvo Januškos Bytautaičio duktė (*Катерина Янушковна Битовтовича*⁷), t. y. Bytautų giminės palikuonė. Kas žinoma apie šią XV–XVI a. šaltiniuose gana retai minimą giminę? Galima spėti Bytautų giminės pradininku buvus Kintautą, kurio sūnus Bytautas Kintautaitis (*Битовът Кинъттовъттовича*) bene anksčiausiai šaltiniuose pasirodo Vilniaus kašteliono ir Žemaitijos seniūno Jono Kęsgailaičio teismo rašte⁸, kurį Konstantinas Jablonskis datavo 1481 m.⁹ Bylinėjimosi metu paaiškėjo, kad Kintautas mirė, kai sūnus Bytautas dar buvo nepilnametis (*малъ былъ*), ir „karaliaus žmonės“, įvardyti *Лещевъцы*, su kuriais bylinėjosi Bytautas, išgrobstė didžiojo kunigaikščio Vytauto Kintautui suteiktą žemę (*данину <...> землицу*). Turėdami galvoje, kad Jonas Kęsgailaitis nurodė vykti į vietą ir tas žemes „surinkti“ Ariogalos tijūnui Toljočiui¹⁰, galime spėti, kad didysis kunigaikštis Vytautas Kintautui buvo suteikęs Leščių „žemelę“, kurią Bytautas atgavo, Žemaitijoje (Ariogala, Raseinių r.). Tą patvirtina praėjus šimtmečiui (1584 m.) Ariogalos pavieto bajoro Jurgio Vaskaicio, save vadinusio tikru Vytauto palikuoniu (*власный потомок того Битовта*), raštas, kurį davė Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius, patvirtinęs Jurgio teises į keturių valakų žemę Leščių lauke¹¹. Didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygoje esantys įrašai mini, matyt, tą patį Bytautą, šio valdovo apdovanotą kartą aštuoniais „žmonėmis“, o kitą – dar trimis¹². Tačiau tų valstiečių suteiktųjų geografijs

⁵ Российский государственный архив древних актов (toliau – РГАДА). Ф. 389 (Литовская Метрика), ед. хр. 40 (toliau – LM-40), л. 178. Žr. šio straipsnio priedą.

⁶ Ibidem, l. 361–361v.

⁷ Ibidem, l. 178.

⁸ Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею (toliau – АБАК). Т. 24: Акты о боярах. Вильна, 1897, № 192, с. 305.

⁹ *Jablonskis K.* Nauji Vytauto laikotarpio aktai // Praeitis. T. 2. Kaunas, 1933, Nr. 14, p. 393. Plg. Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi, Magni ducis Lithuaniae 1386–1430 / Żebrał i wydał J. Ochmański. Warszawa–Poznań, 1986, Nr. 142, p. 121.

¹⁰ *Jablonskis K.* Nauji Vytauto laikotarpio aktai, p. 393. Plg. *Saviščevas E.* Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais. Vilnius, 2010, p. 351, 393.

¹¹ АБАК. Т. 24, с. 305.

¹² Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3 / Parengė L. Anužytė ir A. Baliulis. Vilnius, 1998, p. 32, 52 (1440–1492 m.).

nenurodyta. Todėl neaišku, ar Bytautas turėjo galimybę įsigyti žemės valdų ir už Žemaitijos ribų.

XV a. pabaigoje šaltiniuose taip pat minimas Bagdonas Bytautaitis, kuriam apie 1488 m. iš Brastos muito buvo paskirtas vežimas druskos ir kumeliukas¹³, o 1499 m. dokumente šis asmuo vadinamas valdovo bajoru¹⁴. 1528 m., greičiausiai, jis, įrašytas tarp Lieponių bajorų, kariuomenei statė vieną žirgą¹⁵. Tačiau į šį sąrašą dar pateko Nemėžio bajoras Mikalojus Bytautaitis (*Миколай Битовтевича*), irgi statęs vieną raitelį¹⁶. Neturint kitų duomenų, sunku pasakyti, ar Bagdonas su Mikalojumi buvo broliai ir ar jie kaip nors susiję su Bytautu Kintautaičiu. Juolab negalime įžiūrėti Kintautaičio giminystės su Ostrovickio motina, nes kol kas šaltiniuose nepavyko aptikti minint Kotrynos tėvą Janušką Bytautaitį. Tačiau faktą, kad Povilo Ostrovickio motina ir jos šeima apskritai buvo giminystės ryšiais susijusi su Mikalojaus Bytautaičio sūnumi Mikalojumi, patvirtina 1546 m. nagrinėta byla, kurioje, beje, šiam valdovo žemioniui, kaip jo įgaliotinis, teisme atstovavo būtent Povilas Ostrovickis¹⁷, o svarbiausia – Mikalojus Mikalojaitis bylinėjosi dėl jo įkeistų dviejų Verbiškių dvaro (*дворца Вербишъского*) valstiečių tarnybų ir dėl to paties dvaro tuštynės, t. y. dėl dalies dvaro, kitame dokumente įvardyto Ostrovickio motinos tėvonija¹⁸. Vėlgi vargu ar atsitiktinai 1558 m. Mikalojus Mikalojaitis Bytautaitis dvi savo tėvonijos tuštynes pardavė Kotrynos sūnui, Povilo Ostrovickio broliui Andriejui¹⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad minėtame 1558 m. dokumente Povilo motina, jau našlė, pristatyta kaip Bytautaitė²⁰, bet ne Ostrovickienė, nors kitur ji vadinama Kaspariene²¹. Jau tai verčia suklusti ir spėti, kad Ostrovickio asmenvardis – vėlyvesnis nei Povilo tėvų Kasparo ir Kotrynos santuoka. Tokį spėjimą patvirtina išlikęs Povilo Ostrovickio dovio užrašymo žmonai Zofijai pergamentas, surašytas

¹³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4 / Parengė L. Anužytė. Vilnius, 2004, Nr. 16.6, p. 66.

¹⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5 / Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius. Vilnius, 2012, Nr. 201, p. 122 (1499 03 21).

¹⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1 / Parengė A. Baliulis, A. Dubonis. Vilnius, 2006 (toliau – LM-523), p. 64. Atkreiptinas dėmesys, jog 1567 m. LDK kariuomenės surašyme Lieponių vėliavos sąrašė nurodyta, kad Jonas Jurgaitis Vilkožentis *з ѡмєньѧ Битовтовичѧ выслал дєтинѧ* (žr. Русская историческая библиотека (toliau – РИБ). Т. 33: Литовская Метрика. Петроград, 1915, ст. 669).

¹⁶ LM-523, p. 44. Čia pat įrašytas ir Ščastnas Bytautas (*Битовтя Щастный*), statęs du žirgus.

¹⁷ Lietuvos Metrika (1546–1548). 19-oji Teismų bylų knyga / Parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeienė, L. Steponavičienė. Vilnius, 2009 (toliau – 19-oji TBK), Nr. 44, p. 73.

¹⁸ LM-40, l. 178.

¹⁹ Ibidem, l. 324v–325v.

²⁰ Ibidem, l. 178.

²¹ Ibidem, l. 361–361v.

1545 m. birželio 13 d.²² Jame Povilas save vadina Ostrovickiu (beje, nenurodo, kokio pavieto bajoras ar žemionis esąs) ir skelbia už gautą pasogą užrašą jos dvigubos vertės dovį, kurį garantuoja, – kaip pats pabrėžė rašte, – ne tėvoniniais ir ne motinijos dvarais, bet pirktimi, dvarais, „kuriuos pats nusipirkau, tai yra mano Ostrovecio dvarelyje, Tretiniškėse ir Verbuškėse“²³. Todėl svarbu nustatyti Ostrovecio dvarelio įsigijimo aplinkybes ir laiką. Su Povilo, kaip Ostrovickio, asmenvardžiu šaltiniuose, regis, anksčiausiai susiduriame 1540 m. pabaigoje²⁴. Vadinas, jau tuomet jis turėjo valdyti bent dalį to dvarelio. Paaikškėjo, kad Ostrovecio dvarą jis nusipirko iš Mikalojaus Mikalojevičiaus Tretiničiaus²⁵. Taigi, ir Tretiniškių²⁶ vietovardis į dovio užrašymą pateko ne atsitiktinai, o matyt, kaip sudedamoji Ostrovecio dvaro dalis. Tačiau kada įvyko šis sandoris? Akivaizdu, kad jis negalėjo būti sudarytas anksčiau, nei mirė pardavusiojo tėvas Mikalojus Tretiničius. O šis, jau kaip velionis, figūruoja kito jo sūnaus, Jono, ir našlės Onos Vaitiekaitės (Jurgio Nosilovskio sesers²⁷) byloje, baigtoje nagrinėti 1542 m. rugsėjo 2 d.²⁸ Tačiau judviejų bylinėjimasis turėjo prasidėti gerokai anksčiau, nes, pasirodo, iš pradžių byla buvo nagrinėta Motiejaus Vaitiekaičio Kločkos, kuris minėtame rašte įvardytas vis dar Vitebsko vaivada²⁹ (o juo buvo iki 1542 m. birželio), teisme. Neaišku, kiek laiko po vyro mirties Ona „laikė“ velionio dvarus, tarp jų ir Ostrovecą, dėl to ir skundėsi sūnus Jonas, kad našlė neatiduodanti jam priklausančios dvarų dalos. Kadangi proceso metu našlė pareiškė, kad dalybos jau įvykusios, bet Jonas savo dalą Ostrovecio dvare prarado, ją įkeitinėdamas ir visaip

²² Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS). F. 1-552. Publikuota: *Valikonytė I. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – giminaičiai? // Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas dr. E. A. Rimšos 65-mečio sukakčiai* / Sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė. Vilnius, 2013, p. 241–242.

²³ Ibidem, p. 241.

²⁴ *речник Павел Островицкий* – [1540] 12 20, žr. Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga / Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevienė. Vilnius, 2003 (toliau – 10-oji TBK), Nr. 103, p. 71; *речник Островицкий* – [1540] 12 14, žr. ibidem, Nr. 127, p. 78; 1541 06 17 ir 1541 10 25 – РГАДА. Ф. 389, ед. хр. 27 (toliau – LM-27), л. 68v, 146; *прокуратор Остроуецкий* – 1542 02 14, žr. Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga / Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė. Vilnius, 1995 (toliau – 6-oji TBK), Nr. 288, p. 206.

²⁵ 19-oji TBK, Nr. 78, p. 108. Beje, kaimynystėje dvarą, taip pat vadintą Ostrovecu, turėjo dvaro arklidininkas Jarošas Korickis, 1551 m. bylinėjęs su Povilu Ostrovickiu dėl abipusės žalos. Žr. РГАДА. Ф. 389, ед. хр. 239, л. 130б.–14.

²⁶ R. Jasas pateikia ir Tretiniškių, ir Treteniškių variantus, bet nelokalizuoja. Žr. Pergamentų katalogas / Sudarė R. Jasas. Vilnius, 1980, p. 190, 553.

²⁷ 10-oji TBK, Nr. 73, p. 49.

²⁸ 6-oji TBK, Nr. 287, p. 206.

²⁹ Ibidem, p. 204.

išlaidaudamas, galima spėti, kad tėvas Tretiničius galėjo būti miręs prieš kelerius metus iki paveldėtojų bylos pradžios. Vienaip ar kitaip, tačiau kai 1547 m. dar vienas Tretiničiaus sūnus, Kazimieras, apkaltino brolių Mikalojų be jo sutikimo pardavus ir jam priklausiusią Ostrovecą dalį, Mikalojus prisipažino pardavęs ne tik savo, bet ir brolio tėvonijos dalis „valdovo dvarioniui ponui Povilui Kasparavičiui Ostrovickiui“³⁰. Taigi, tikėtina, kad šis pirkimo–pardavimo sandoris galėjo įvykti apie 1540 m. Ir Povilas, tapęs dvarelio savininku, ėmė vartoti šį asmenvardį pirmasis šeimoje pagal tuomet įprastą vieną iš pavardžių darybos modelių, panaudojęs nekilnojamosios nuosavybės vietovardį, o kita vertus, šitaip grindė savo teises į šią valdą. Tą rodytų ir faktas, jog penkto–šešto dešimtmečio dokumentuose retkarčiais jo asmenvardis buvo rašomas ir Ostrovskio (*Островский*) forma³¹. Tuomet, sekdami (galimas daiktas, vyriausiuoju) broliu, Ostrovickio asmenvardį, kaip pavardę, ėmė naudoti ir Povilo broliai. Taigi Seweryno Urusio bandymas kildinti Povilą Ostrovickį ir jo šeimą – atseit, kaip „lietuvišką šaką“, – iš Dobrynės žemės Ostrovickių, asmenvardį sukūrusių pagal Ostrowite's dvaro pavadinimą³², nepagrįstas. Be to, negalima Povilui Ostrovickiui priskirti *Dolėgos* herbo. Tiesą sakant, keista, kad šis autorius, remdamasis XVIII a. heraldikos istoriko Kasparo Niesieckio darbais, nepastebėjo, jog šis Povilą Ostrovickį „pririšo“ prie Kirvio (*Topór*) herbo³³, tiesa, be jokių įrodymų Ostrovickio giminės pradžią bandęs susieti su XIV a. kovose su kryžiuočiais pasižymėjusiu Janušu (Janu) Ostrovickiu³⁴. Šiuolaikiniai herbynų sudarytojai prie Ostrovickio pavardės nurodo net keturis herbus (*Dolęga*, *Ogończyk*, *Prus*, *Topór*)³⁵, bet Povilas dažniausiai siejamas su Kirvio herbu³⁶, beje, nenurodžius šio teiginio šaltinio. Neabejotina, kad Povilas, ypač pradėjęs verstis prokuratoryste, o vėliau tapęs Ašmenos vėliavininku ir „Vilniaus teisėju“, rūpinosi įsigyti herbą, kaip prestižo ir statuso bajoriškoje visuomenėje ženklą. Tačiau nustatyti, koks jis buvo, dar stinga autentiškų šaltinių. Mat, dovio užrašymo žmonai rašte išliko tik signetinių antspaudų

³⁰ 19-oji TBK, Nr. 78, p. 108. Dvarioniui Ostrovickis vadinamas jau 1542 m. dokumente – žr. LM-27, l. 170v.

³¹ 10-oji TBK, Nr. 250, p. 158; Nr. 103, p. 72 (1540–1541 m.); LM-27, l. 109v (1541 m.); Метрыка Вялікага князства Літоўскага. Кніга 30/30 (1480–1546). Кніга запісаў 30 / Падр. В. Мянжынскі. Мінск, 2008, № 31, с. 100; № 69, с. 142; № 121, с. 196 (1546 m.); 19-oji TBK, Nr. 69, p. 98 (1547 m.); LM-40, l. 625v (1558 m.).

³² *Uruski S.* Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. XIII. Warszawa, 1916, s. 93.

³³ Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego. T. VII. Lipsk, 1841, s. 202.

³⁴ Ibidem, p. 201.

³⁵ *Gajl T.* Herbarz Polski od średniowiecza do XX wieku. Gdańsk, 2007, s. 485.

³⁶ *Górzyski S., Kochanowski J.* Herby szlachty polskiej. Warszawa, 1994, s. 153; Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. I: Województwo Wileńskie. XIV–XVIII wiek / Pod. red. A. Rachuby. Warszawa, 2004, s. 702.

pergamentinės prikabinimo juostelės³⁷, o 1569 m. Liublino unijos akte, jo publikatorių tvirtinimu, Ašmenos pavietui atstovavusio Povilo Ostrovickio antspaudė herbo jau nebuvo „nė pėdsako“, virš herbo skydo išliko tik raidės P O³⁸.

Į Lietuvos Metrikos 40-ąją Užrašymų knygą įrašytas 1558 m. dokumentas atskleidžia, kad Povilas turėjo seserį Oną, kuri buvo ištekejusi už Motiejaus Mykolaičio³⁹, ir tris brolius: Andriejų, Martyną ir Erazmą (Razmusą)⁴⁰. Taigi pasitvirtino spėjimas⁴¹, kad 1565 m. kariuomenės surašyme be tėvavardžių minimi Andriejus ir Erazmas Ostrovickiai buvo Povilo broliai⁴². Čia pat įrašytas Martynas Kasparavičius, statęs vieną žirgą kartu su Tendžiogalos valsčiumi⁴³, greičiausiai yra tas pats Martynas Ostrovickis, Mikalojaus Dorohostaiskio tarnybininkas, kuriam 1568 m. valdovas suteikė 30 valakų valdą, kol bus išlaisvintos maskvėnų užimtos LDK teritorijos⁴⁴. Regis, geriausiai karjera sekėsi Povilo broliui Andriejui – jis 1565–1566 m. Vilniaus seime buvo išrinktas Ašmenos pavieto rinkliavininku⁴⁵, o 1567 m. Gardino seime priimtam nutarimui dėl papildomų mokesčių surinkimo įgyvendinti – Vilniaus pavieto rinkliavininku⁴⁶.

Iki šiol buvo teigiama, kad Povilas Ostrovickis buvo vedęs du kartus⁴⁷. Tačiau Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas pergamentas leidžia tvirtinti, kad jis buvo vedęs triskart. Pirmoji jo žmona, su kuria susituokė greičiausiai 1545 m. birželį, buvo Zofija, Jurgio Petraškevičiaus (Petravičiaus) Valadkavičiaus duktė⁴⁸. Ir, matyt, su ja susilaukė sūnaus Stanislovo, kuris, 1570 m.

³⁷ LMAVB RS. F. 1-552.

³⁸ Akta unji Polski z Litwą 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków, 1932, s. 353.

³⁹ LM-40, l. 178–178v. Greičiausiai tas pats asmuo paliudijo Povilo Ostrovickio dovio užrašymą žmonai Zofijai (žr. LMAVB RS. F. 1-552); *Valikonytė I.* Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – giminaičiai?, p. 241.

⁴⁰ LM-40, l. 178–178v.

⁴¹ *Valikonytė I.* Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – giminaičiai?, p. 233.

⁴² Erazmas, įrašytas į Ašmenos pavieto bajorų sąrašą, statė vieną žirgą (РИБ. Т. 33, ст. 568), o Andriejus nuo Ostrovų dvaro (з ыменья Островца) – du žirgus (ibidem, st. 550). Greičiausiai tas pats Andriejus (tik Ostrovskio pavarde) 1565 m. irgi statė du žirgus Nemėžio paviete (vieną – nuo tėvonijos, o kitą – nuo pirkties) ir buvo įrašytas į Ašmenos vėliavos sąrašą (ibidem, st. 266).

⁴³ Ibidem, st. 1298.

⁴⁴ *Kiaupienė J.* „Mes, Lietuva“. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003, p. 187.

⁴⁵ бирчий – РИБ. Т. 30: Литовская Метрика. Юрьев, 1914, ст. 866; *Любавский М.* Литовско-русский сейм. Москва, 1900, с. 692, сн. 391.

⁴⁶ поборцы – РИБ. Т. 30, ст. 415–417.

⁴⁷ *Ragauskienė R.* Du žinomi nežinomi 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – Povilas Ostrovickis ir Martynas Volodkevičius, p. 222–223.

⁴⁸ LMAVB RS. F. 1-552. Apie galimus Povilo Ostrovickio ir Martyno Valadkavičiaus susigiminiavimo ryšius žr. *Valikonytė I.* Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – giminaičiai?, p. 229–242.

atlikdamas juridines veikas⁴⁹, turėjo būti pilnametis, taigi, negalėjo būti antrosios Povilo žmonos Tiškevičienės (Ozereckaitės) sūnus⁵⁰. Kiek truko pirmoji santuoka, kol kas negalima pasakyti, nes nežinoma Zofijos mirties data. Tačiau tai turėjo atsitikti iki 1559 m., iki antrosios Povilo santuokos, kurios datą patikslinti leidžia į Lietuvos Metrikos 40-ąją Užrašymų knygą įrašyti dokumentai. 1559 m. sausio 14 d. kunigaikštienė Ona Vosiūnė Andriejienė Ozereckienė Vilniaus vaivados teisme patvirtino savo pirkties – rūmų netoli Vilniaus (*дворец недалеко места Виленского*) – užrašymą dukteriai našlei Marijai (Marinai) Ozereckaitėi⁵¹. Atkreiptinas dėmesys, kad šis juridinis aktas vyko būsimo našlės sutuoktinio Povilo Ostrovickio akivaizdoje. Tų pačių metų rugsėjo 28 d. Marija, į tą patį teismą atnešusi savo raštą apie geravališkas turto su broliais dalybas, save jau vadino „ponia Poviliene Kasparavičiene Ostrovickiene, Ašmenos vėliavininkiene ir Vilniaus teisėjiene“⁵². Šį raštą antspaudais patvirtino ne tik pati Marija, bet ir jos sutuoktinis Povilas⁵³. Taigi, jo sutuoktuvės su Marija Tiškevičiene turėjo įvykti 1559 m. tarp sausio ir rugsėjo. Beje, vedęs velionio Krasnoselsko laikytojo Eustachijaus Vosylevičiaus Tiškevičiaus našlę, Povilas tapo net septynių vaikų – Bagdonės, Marinos, Miloslavos, Aleksandros, Elenos, Charitonės ir tuomet dar nepilnamečio Konstantino – patėviu⁵⁴. Antroji Povilo santuoka nutrūko 1565 m., kai Marija mirė⁵⁵. Su ja vaikų, matyt, neturėjo, nes trečioji jo žmona Anastazija Oginskaitė, 1588 m. ištėkėjusi už dvarionio Gabrieliaus Gurskio, yra nurodžiusi, kad jos pirmasis vyras Povilas palikuonių nepaliko⁵⁶.

Ir Povilo Ostrovickio kilmė (motina – Bytautaitė), ir jo pirmosios žmonos šeimos konfesija (Zofijos tėvas Jurgis Valadkavičius testamentu bažnyčiai (*на костел*) paliko šimtą kapų grašių, o vienas iš jo paskutinės valios liudytojų buvo Poznanės ir Vilniaus kanauninkas, Šalčininkų ir Vaistamo klebonas Andriejus Nadboras⁵⁷), liudija Povilą Ostrovickį buvus kataliką. Taigi galima neabejoti⁵⁸, kad jis teisėtai atstovavo Antrojo Statuto rengimo komisijos nariams katalikams.

⁴⁹ *Ragauskienė R.* Du žinomi nežinomi 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – Povilas Ostrovickis ir Martynas Volodkevičius, p. 222.

⁵⁰ Plg. *ibidem*, p. 222–223.

⁵¹ LM-40, l. 322–323.

⁵² *Ibidem*, l. 458v–460v.

⁵³ *Ibidem*, l. 460v. Įdomu, kad šį dokumentą paliudijo ir Martynas Valadkavičius.

⁵⁴ РГАДА. Ф. 389, с. 254, л. 265об.

⁵⁵ *Ragauskienė R.* Du žinomi nežinomi 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – Povilas Ostrovickis ir Martynas Volodkevičius, p. 222–223.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 222.

⁵⁷ LMAVB RS. F. 1-554.

⁵⁸ Plg. *Ragauskienė R.* Du žinomi nežinomi 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – Povilas Ostrovickis ir Martynas Volodkevičius, p. 227.

Bet grįžkime prie Povilo Ostrovickio įsigytų valdų, kurios privalėjo užtikrinti jo socialinį statusą. Kai Povilas tuokėsi pirmąkart, ne tik jo motina Kotryna, bet, greičiausiai, ir tėvas Kasparas dar buvo gyvi. Bet kuriuo atveju sūnus, matyt, dar nebuvo atsidalijęs nuo tėvo, todėl, kaip minėta, ir dovį žmonai užrašė ne tėvoniuiose, bet pirktiniuose dvaruose. Kita vertus, bent jau ruošdamasis kurti šeimą, privalėjo rūpintis nekilnojamojo turto įsigijimu ir kaupimu. Ir pradėjo, galimas daiktas, įsigydamas valdų netoli motinijos. Čia ir susiduriame su jo nuosavybės, įvardytos Verbuškėmis ir / ar Verbiškėmis, problema. Kaip minėta, dovio užrašyme Povilas Verbuškes priskyrė prie savo pirkties⁵⁹. Tačiau 1558 m. Povilo brolių pareiškime nurodomos Verbiškės (*Вербишки*), kaip jų motinija, kurią broliai vadina motinos tėvonija, bet Povilo dalį įvardija pirktimi⁶⁰. Akivaizdu, kad ši vietovė, šaltiniuose vadinama ir Verbuškėmis, ir Verbiškėmis (ir net Berviškėmis), buvo susijusi su Bytautų žemėvalda, kurios, greičiausiai, tik dalis priklausė Povilo motinai Kotrynai. Minėtame dokumente konstatuota, kad dalį Verbiškių (tris valstiečių tarnybas su žeme, arimais ir šienaujamomis pievomis) sutuoktiniai Kasparas ir Kotryna „amžinai atidavė“ žentui ir dukteriai Onai, kurie tą turtą vėliau pardavė valdovo bajorui Jonui Šiunkai, iš kurio Povilas Ostrovickis tas tarnybas išpirko⁶¹. Bet dokumentas neatskleidžia, kada tai įvyko. Galėtume spėti, kad Povilo vedybų išvakarėse, todėl jis Verbuškes ir pavadino pirktimi. Tačiau 1558 m. dokumente broliai Andriejus, Martynas ir Erazmas pareiškia savo veldėmę (*близкость*) Verbiškėse užleidžiantys Povilui ir amžinai atsisakantys motinijos, taip pat išsižadantys kitų veldėmių, kurias Povilas buvo nupirkęs / išpirkęs (*покупилъ*) tame pačiame Verbiškių dvare „iš kitų mūsų giminaičių ponų Bytautaičių“⁶². Apie kokias Verbuškes ar Verbiškes čia kalbama? Kadangi 1545 m. dokumente Verbuškės įrašytos šalia Ostrovecio dvaro, jas būtų galima lokalizuoti šiuolaikinės Baltarusijos Viarebuškėse (*Вярэбужкі*), anksčiau vadintose ir Verebiškėmis, ir priklausiusiose Ašmenos pavietui⁶³. (Juoba kad 1528 m. LDK kariuomenės surašyme Mikalojienė Tretiničienė, turėjusi „vykti pati“ (*маеь сам ехати*), buvo įrašyta į Ašmenos dvaro bajorų sąrašą⁶⁴. Taigi įmanu, kad ir

⁵⁹ LMAVB RS. F. 1-552.

⁶⁰ у *Вербишкахъ матскихъ отчизныхъ* – LM-40, l. 178. Beje, šiame dokumente dvaras vadinamas *Вербишки* / *Вирбишки* / *Бервишки*. Žr. šio straipsnio priedą.

⁶¹ Ibidem, l. 178.

⁶² Ibidem. Matyt, neatsitiktinai dar 1546 m. lapkričio 19 d. Povilas Ostrovickis, kaip vieno iš giminaičių Bytautaičių – Mikalojaus Mikalojaičio – įgaliotinis, atstovavo šiam byloje su velionio Vilniaus miestiečio Charitono Chacutičiaus žentu Dubaševskiu dėl pastarajam įkeistų Verbiškių dvaro dviejų valstiečių tarnybų ir to dvaro tuštyinės (*на имя Мартиновъичину Станькевич*), žr. 19-oji TBK, Nr. 44, p. 73.

⁶³ Вялікі гістарычны атлас Беларусі. Т. I. Мінск, 2009, с. 201.

⁶⁴ LM-523, p. 31.

Tretiniškės buvo šalia Ostrovecio dvaro arba net jam priklausė). Tačiau 1559 m. liepos 4 d. Vilniaus miestiečiai Petras ir Jonas Laurinaičiai Keniškiai (*Кенишки*), po savo tėvo mirties Povilui Ostrovickiui parduodami tėvoniją (*увесь дворец свой отчизный*), pirkti ir tai, ką buvo išmainę su vienuoliais, nurodė valdą, plytėjusią tarp vienuolių Kenos dvaro ir Povilo Ostrovickio dvarelį Berviškėse (!), „taip pat vadinamo Kena“⁶⁵. Beje, jau po poros dienų kilo konfliktas dėl nupirkto pievos prie Kenos upės, kai, Povilo žodžiais, jo urėdininką ir Verbuškių (!) valdinius vikaro Mikalojaus Bartkevičiaus nurodymu iš pievos išvijo ir sumušė pastarojo valdiniai⁶⁶. Taigi šiuose dokumentuose minimus vietovardžius turėtume lokalizuoti šiandienos Vilniaus rajono Verbuškėse arba Verbiškėse⁶⁷. Bet dar 1546 m. lapkričio 19 d. nagrinėtoje byloje dėl Verbiškių, priklausiusių Mikalojui Bytautaičiui, atsakovas – Vilniaus miestiečio Charitono Chacutičiaus žentas Dubaševskis – buvo kaltinamas tas įkeistas žemes prijungęs prie „savo Pavilnio dvaro“⁶⁸, kitaip tariant, prie Vilijos upės. Vadinasi, Bytautaičių giminės žemėvalda plytėjo netoli Vilniaus buvusiose Verbuškėse – prie Kenos ir netoliese Vilijos (Neries) upės. Taigi galima manyti, kad Povilas Ostrovickis greičiausiai iš pradžių buvo nusipirkęs Verbuškes Ašmenos paviete (į pietus nuo Krėvos), o vėliau, išpirkęs motinos giminės Verbiškių valdas, jas plėtė – įsigijo Verbuškes ir Vilniaus paviete.

Akivaizdu, kad būtent šešto dešimtmečio pabaigoje, jau įgijęs svorį visuomenėje (1554 m. tapo Ašmenos vėliavininku, o 1555 m. – „Vilniaus teisėju“) ir sukaupęs tam tikrų lėšų, Povilas Ostrovickis ėmėsi energingai gausinti žemėvaldą, pirmiausia siekdamas supirkti giminaičių, patekusių į sunkią ekonominę padėtį, nekilnojamąjį turtą, t. y. kryptingai plėtė valdas, formuodamas dvarų kompleksus. Dar viena Bytautaičių giminei priklausiusi valda, šaltiniuose vadinama Litvinovičiais, Ivanovičiais (*Ивановичи / Вановичи*) ir Liachovo „sala“ (*остров Ляховский*), plytėjo netoli Mozyriaus. Iš nedatuoto dokumento, nurašyto „žodis žodin“ į teismo knygą, paaiškėja, kad Vilniaus vaivada ir LDK kancelris Mikalojus Radvila teismo sprendime Litvinovičių duoklininkus ir Liachovo salą buvo padalijęs keturioms giminėms, tarp jų ir „Bytautaičių giminei“ (*дому Битовтовичов*)⁶⁹. Taigi 1558 m. gegužės 12 d. Povilas Ostrovickis už 40 kapų grašių nupirko duoklininkus „su jų žemėmis“ Litvinovičiuose, Ivanovičiuose ir

⁶⁵ LM-40, l. 417–418v. Plg. *Ragauskienė R.* Du žinomi nežinomi 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariai – Povilas Ostrovickis ir Martynas Volodkevičius, p. 222.

⁶⁶ LM-40, l. 739v–740.

⁶⁷ Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. D. II / Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius, 1976, p. 340.

⁶⁸ *ку двору своему Повиленскому* – 19-oji TBK, Nr. 44, p. 73.

⁶⁹ LM-40, l. 187 (dar: Sakaičiams / Jakaičiams?, Motiejaičiams ir Davainaičiams).

Liachovo saloje iš pristigusio lėšų valdovo žemionio Jono Steckavičiaus⁷⁰. O po kelių dienų (gegužės 18 d.) trečdalį savo tėvoninės dalos Litvinovičių kaime ir Liachovo saloje už 600 kapų grašių Povilui – „kaip mūsų giminaičiui ir kraujo giminai“ – pardavė Medininkų vėliavininkas Stanislovas Steckavičius⁷¹. Tų pačių metų pabaigoje, gruodžio 28 dieną, dalį (*уасмку*) duoklininkų Litvinovičiuose ir Ivanovičiuose už 10 kapų grašių Povilui pardavė Ona Mikalojūtė Tomkaitė, tą dalą paveldėjusi iš savo „protėvių“ – prosenelio Mikalojaus Mantuševičiaus iš Motiejaičių giminės (*з дому Матеевичов*)⁷². Galiausiai tą Litvinovičių ir Ivanovičių bei Liachovo valdą įsigyti ir įteisinti Povilui pavyko 1559 m. balandį, kai jo motina Kotryna Kasparienė, atvykusi į Vilniaus vaivados teismą, pareiškė, kad visą savo tėvonię dalą (Litvinovičių ir Liachovo duoklininkus), kuri „jai atiteko iš Bytautaičių namų“, „išėmusi“ iš visų savo dvarų trečiosios dalies, už 40 kapų grašių amžinai pardavė (*sic!*) savo sūnui Povilui, „nieko nepalikdama kitiems sūnums ir vaikams“⁷³. Šitaip per vienerius metus Povilas suformavo dar vieną stambią valdą netoli Mozyriaus. Bytutų giminei, matyt, priklausė ir Malių dviras⁷⁴ (dabar Astravo r.). 1558 m. gegužės 16 d. Povilas ir Erazmas Ostrovickiai vieną šio dvaro valstiečių tarnybą su dirbama žeme ir šienaujamomis pievomis užleido broliams Martynui ir Andriejui⁷⁵. Geranoriškas Povilo brolių paveldėtų valstiečių tarnybų atsisakymas jo naudai, taip pat kelių tarnybų „persidalijimas“ rodo, viena vertus, Ostrovickių siekį koncentruoti nekilnojamąjį turtą ir formuoti savąsias valdas, kita vertus, liudija, kad Povilui priklausė keletas smulkesnių „žemelių“ ir valstiečių tarnybų: viena – Malių dvare, kita – Kamenicos dvare, dar viena tarnyba „sėdėjo“ Borisovo ir Sudimovo žemėse, galimas daiktas, plytėjusiose netoliese Kamenicos⁷⁶.

Lietuvos Metrikoje išlikę dokumentų nuorašai rodo, kad XVI a. šešto dešimtmečio pabaigoje Povilas Ostrovickis supirkinėjo žemes su valstiečiais ne tik iš giminaičių. Mat, būdamas teisėjas, turėjo galimybę ir surinkti atitinkamą informaciją, ir pasitarnauti (ne už ačiū) pagalbos prašiusiems asmenims. Antai 1558 m.

⁷⁰ Ibidem, l. 180v–182v. Greičiausiai tai pirmosios Povilo žmonos Zofijos motinos Onos Steckaitės Valadkavičienės brolis, kuriam Zofijos tėvas 1545 m. rugsėjo 11 d. sudarytame testamente pavedė žmonos ir nepilnamečių sūnų globą (žr. LMAVB RS. F. 1-554).

⁷¹ LM-40, l. 187–188v.

⁷² Ibidem, l. 354v–355.

⁷³ Ibidem, l. 361–361v.

⁷⁴ Ibidem, l. 324v–325v.

⁷⁵ Ibidem, l. 178v.

⁷⁶ Ibidem, l. 178–178v. 1558 m. lapkričio 2 d. Andriejus Ostrovickis už 15 kapų grašių nusipirko Mikalojaus Mikalojaičio Bytautaičio tėvoninio Malių dvaro dvi tuštynes (*Жвокгелевицину и Воишкелевицину*), žr. ibidem, l. 324–325v.

sausio 30 d. valdovo žemionė Kotryna Motiejūtė Daukšaitė Jonienė Mockienė jam užrašė savo tėvonijos – Žiuprinių dvaro – šešias valstiečių tarnybas ir tuštynę Hrynelevščiną, atsidėkodama už tai, kad Povilas ją „savais grašiais gelbėjo“ ir „gerumą bei malonę“ rodė tuomet, kai ji nesulaukė jokios pagalbos iš savo giminaičių⁷⁷. Tų pačių 1558 m. rudenį Povilas Motiejaitis Jurša ir Zofija Sebastijonaitė Vilbutaitė žemioniui Dominykui Juršai už 20 kapų grašių įkeistą valstiečių tarnybą, dar nepasibaigus įkaito terminui, už didesnę sumą (25 kapas grašių) pardavė Povilui Ostrovickiui⁷⁸. 1559 m. liepos 1 d. Jonas Gabrielaitis su sūnumi Jokymu, pristigę išteklį karo tarnybai, Povilui Ostrovickiui už 60 kapų grašių pardavė tris valstiečių tarnybas Dermūnuose (?) ir dar savo pirktį Andrušovščinos žemę, bei tėvonię Jakubovščiną⁷⁹. Tą patį mėnesį Alekna Jonaitis Degenis, prispaustas įvairių bėdų ir skolų, kurias įveikti padėjo 800 kapų grašių, gauti iš Povilo Ostrovickio, už tą pačią sumą jam pardavė dalį savo senolijos ir tėvonijos – Vilniaus paviete netoli Raudonkaimio plytintį Ušos dvarą prie Ušos upės⁸⁰. Išaugusią Povilo Ostrovickio ekonominę galią liudija 1565 m. LDK kariuomenės surašyme Ašmenos vėliavoje pirmuoju įrašytas jo asmenvardis ir nuoroda, kad jis pagal karo nuostatus iš savo dvarų išrėngė aštuonis „husariškai“ ginkluotus raitelius, o „valdovo malonei“ dar statė taip pat apginkluotus keturis ir šautuvais ginkluotus šešis pėstininkus. O 1567 m. iš savo dvarų išrėngė aštuonis raitelius ir keturis pėstininkus, nuo įkeisto Kerkuziškių (Kerkūzų? – Anykščių r.) dvaro – vieną raitelį, o „valdovo malonei“ dar šešis raitelius ir tris pėstininkus⁸¹.

Akivaizdu, kad, tapęs Vilniaus teisėju ir netrukus pradėjęs posėdžiauti Antrąjo Statuto rengimo komisijoje, Povilas turėjo įsigyti namus Vilniuje. Galima tik spėlioti, už kokias paslaugas 1558 m. kovo 23 d. broliai Merkelis ir Stanislovas Šemetos ir Jonas Zaviša jam „įteikė“ dovaną (навечность дали и даровали) – sklypą Vilniuje „be jokio statinio“⁸², kuris buvo atitekęs jiems kaip Stanislovo Mikalojaičio Kęsgailos paveldėtojams⁸³. Dovanojimo dokumente sklypo vieta apibūdinta šitaip: „<...> velionio pono Stanislovo Mikalojaičio Kęsgailos dvaro gale <...> Didžiojoje gatvėje, einant iš Vokiečių gatvės Vilijos vartų link, dešinėje į pusę prieš pono Stanislovo Hamšėjaus⁸⁴ namą, o yra tarp namų: iš vienos

⁷⁷ Ibidem, l. 27–29.

⁷⁸ Ibidem, l. 276–277v.

⁷⁹ Ibidem, l. 412–413v.

⁸⁰ Ibidem, l. 423v–426v.

⁸¹ РИБ. Т. 33, ст. 260, 456. Plg. *Lappo I.* 1588 metų Lietuvos Statutas. T. I, kn. 1, p. 44.

⁸² LM-40, l. 73v–74v.

⁸³ *Pietkiewicz K.* Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Poznań, 1982, s. 137.

⁸⁴ Regis, Merkelis ir Stanislovas Stanislovaičiai Šemetos ir Jonas su Merkeliu Andriejevičiai

pusės, pono Mikalojaus Kasparavičiaus Kunccevičiaus <...>“ (iš kitos pusės stovėjusio namo savininkas neįrašytas, tik palikta eilutė asmenvardžiui įrašyti)⁸⁵. Galimas daiktas, čia minimas Kęsgailos dvaras, kurį 1554 m. Šemetos ir Zavišos užrašė Žygimantui Augustui⁸⁶, buvo netoli Šv. Dvasios bažnyčios. (Kaip žinoma, Didžiąja gatve XVI a. šaltiniuose buvo vadinama ir šiandieninė Didžioji gatvė, ir Pilies Didžioji, ir Didžioji Užupyje, ir Rokantiškių Didžioji, ir, regis, net Dominikonų arba Šv. Dvasios)⁸⁷. O Povilui Ostrovickiui greičiausiai teko sklypas, buvęs arčiau Vilijos (dar vadinamų Vilniaus arba Didžiųjų) vartų, stovėjusių dabartinių Benediktinių ir Vilniaus gatvių sankryžoje⁸⁸, taigi kvartale tarp Šv. Dvasios ir Šv. Kotrynos bažnyčių. Tačiau Povilas Ostrovickis dar anksčiau Vilniuje buvo įsigijęs arba nuomojosi namus. Taip spėti leidžia 1558 m. balandžio 12 d. Vilniaus vaivados teisme užregistruotas Povilo skundas, jog tą dieną po pietų Vilniuje Grigaliaus Astiko tarnybininkas su pagalbininkais užpuolė ir sužeidė jo tarnybininką Joną Chorelskį, stovėjusį prie Ostrovickio namo vartų⁸⁹. Povilo prašymu į įvykio vietą teisėjo nusiųstas žvelgūnas ne tik konstatavo tarnybininko žaizdas, bet ir pastebėjo strėles, įsmigusias „pono Ostrovickio namo vartuose“⁹⁰. Po dviejų valandų į teismą atėjęs šito užpuolimo liudininkas Petras Gverza Vilniaus teisėjui Jonui Novickiui papasakojo, kad, jam jojant iš Ostrovickio Savičiaus gatve turgaus aikštės link (*едуци ему улицую Савичою ку рынку от пана Островского*), iš siuvėjo Alekso (*Алексо*) namo išpuolė tie patys užpuolikai ir sumušė jį dėl to, kad pasisakė esąs pono Ostrovickio tarnas⁹¹. Taigi įmanu, kad 1558 m. Ostrovickis gyveno dabartinės Savičiaus arba Bokšto gatvės kvartale⁹².

Beje, šis dokumentas, susidedas iš kelių įrašų Vilniaus pilies teismo knygoje, atskleidžia ir Vilniaus vaivados teisėjų darbo sąlygas. Bent jau visą kitą dieną po Povilo namų užpuolimo Ostrovickis drauge su kitais teisėjais ir raštininku teismo reikalus sprendė (*на справах судовых были*) savo namuose. Be to, doku-

Hamšėjai Kęsgailos dvarą Vilniuje gavo už pinigus, „kuriuos Kęsgaila jiems buvo skolingas“ – žr. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1 / Parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius. Vilnius, 1998, Nr. 117, p. 43–44 (1554 m.)

⁸⁵ LM-40, l. 73v–74.

⁸⁶ Pietkiewicz K. Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku, s. 136.

⁸⁷ АВАК. Т. 20: Акты, касающиеся города Вильно. Вильна, 1893, с. 643–644.

⁸⁸ Jučienė I., Levandauskas V. Vilniaus miesto gynybinė siena. Vilnius, 1979, p. 31.

⁸⁹ LM-40, l. 625.

⁹⁰ Ibidem, l. 625v.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Dar ir XVII a. viduryje Vilniaus miesto namų surašyme nurodyta, kad Savičiaus gatvė „veda į Rotušės aikštę“. Žr. Paknys M. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai. Vilnius, 2006, p. 194, 316.

mente išryškėja ir kolegų teisėjų neformalaus bendravimo būdai ir draugų ratas. Pavyzdžiui, po išpuolio tą patį vakarą į Povilo namus atvykę valdovo maršalkos Grigalius Valavičius ir Jurgis Tiškevičius vakaroti (*на вечерю*) pas pastarąjį išsi-vežė teisėjus Stanislovą Kosinskį, Martyną Valadkavičių ir raštininką Stanislovą Mardosą⁹³. Kas galėtų paneigti, kad vieno tokio vakarėlio metu Jurgis Tiškevičius ir supiršo Povilą Ostrovickį su savo brolio Eustachijaus našle Marija? Žinoma, sunku pasakyti, ar Povilo tarnybininkų užpuolimas buvo susijęs su teisėjo pareigomis. Iš skundų teismui aiškėja, jog po minėto vakarėlio arkebuza buvo sužeistas dar vienas, matyt, Povilą lydėjęs tarnybininkas, o visiems vakarojant strėlėmis buvo apšaudytas ir Jurgio Tiškevičiaus namas⁹⁴. Bet kuriuo atveju bičiuliavimasis su aukštesnio rango asmenimis teikė įvairių dividendų, kartais ir negatyvių.

Taigi, čia pateikti nauji duomenys gerokai papildo Povilo Ostrovickio biografiją ir šeimos istoriją. Nustatyta lietuviška ir katalikiška jo kilmė leistų lietuviškoje istoriografijoje jo asmenvardį rašyti kitaip, nei įprasta iki šiol, būtent – Paulius⁹⁵ Kasparaitis Astraviškis⁹⁶. Tačiau nebūtina griauti mūsų istoriografijoje nusistovėjusią šio asmenvardžio rašybos tradiciją (juolab pabrėžti giminystę su Bytautais, nes tai pažeistų patroniminį asmenvardžių darybos principą). Svarbiau akcentuoti kitką. Nors biografijos papildiniai nepaneigia fakto, jog Povilo Ostrovickio paskyrimo darbuotis Antrojo Statuto rengimo komisijoje iniciatorius buvo Vilniaus vaivada ir LDK kancleris, taip pat akivaizdu, kad paties Ostrovickio kryptingai įgyvendinamos pastangos stiprinti savo ekonominę padėtį ir kopti karjeros laiptais, taip pat socialinės egzistencijos vertės pajauta ilgainiui subrandino siekiamą vaisių – padėjo iškilti ir įgyti teisę bei galimybę atstovauti pavieta bajorijai tiek teismų sistemoje, tiek valstybės politiniame gyvenime.

⁹³ LM-40, l. 626.

⁹⁴ Ibidem, l. 626v.

⁹⁵ Kartais jo vardas jau rašomas šitaip. Žr. *Gudavičius E.* Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Vilnius, 1999, p. 563; *Kiaupienė J., Lukšaitė I.* Lietuvos istorija. T. V: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais. Vilnius, 2013, p. 632.

⁹⁶ Valstybinė lietuvių kalbos komisija baltarusišką *Astravec* teikia kaip Ąstravas (žr. Lietuviški tradiciniai vietovardžiai: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos. Vilnius, 2002, p. 15).

PRIEDAS*

**//[178] Выреченье Анѣдрея, Мартина а Размуса¹ Островицких
з близкости, части свое в ыймену Вербишскомъ, купли брата
их Павла**

Лета Бож(его) нарож(енья) 1558, м(есе)ца мая 16 дня², у понеделок.

Пришедши перед мене, Яна Анѣдреевича Новицкого, наместника виленскоз(о) и рудоминьского, земяне его королевское м(и)л(о)сти Андрей, Мартинъ и Размусъ Каспаровичи Островицкие сознали, што которые три чоловеки: Сташеля Веноктеля з братомъ – службу, а Юхнеля – службу, а Янеля – службу, и з землями, пашнею дворною и з сеножатыми у Верѣбишкахъ матскихъ отчизныхъ отец ихъ, небожчикъ панъ Каспоръ всполокъ з маткою их, панею Катериною Янушковною Битовтовича, отдали зятю нашому³ Матею Михайловичу и сестре нашей, панеи Гангъне Каспоровне навечность, который зят тотъ нашъ всполокъ с тою ж сestroю нашою продали боярину г(о)с(по)д(а)-рьскому Яну Шюнку, у которого зась братъ нашъ панъ Павелъ Островицкий выкупилъ, якъ люди, земли и сеножати, до чого мы таковую⁴ ж близкость мели отложити п(е)н(е)-зей. Нишли на себе маючы бачность на захованье того брата нашего пана Павла, тую близкость нашу у Бервишкахъ⁵ тому-то брату нашему поступили и вже вечными часы мы сами и дети наши до тыхъ Вирбишокъ, материзны н(а)шое⁶, и до тыхъ, и до иншихъ близкостей, што в ыншихъ близкихъ нашихъ пановъ Битовтовича покупил в томъ имени Верѣбишскомъ, ничего не⁷ маемъ мети и вырекаемъ ся, ижъ николи под братомъ //[178v] нашимъ паномъ Павломъ и детми его доходити ани выкупати не маемъ вечными часы. И тутъ ж⁸ стоячы очевисто панъ Павелъ и Размусъ Островицкие сознали, ижъ который чоловек у делчихъ листехъ есть описанъ, служба зуполная Петреля а Матея Яцковичовъ, в делу ся имъ достала в ымени Малисскомъ зъ землями и сеножатыми, то пустили брати своей, пану Анѣдрею а пану Мартину, вечными часы. А панъ Павелъ Островицкий на то местцо пустил у имени Каменицкомъ брату своему пану Разъмусу службу людей – Юркеля а Матея Борулевичовъ – зъ землею, зо всимъ также вечными часы. А земли, на которыхъ сидеть чоловекъ нашъ Тимошко, Борисовъскою а Судимовскую, кром земли и сеножати, лесовъ дворныхъ полскихъ, тые пан Павелъ и Размусъ межи собою подели[ли] наполю. А который чоловекъ былъ з делу ся также был достал, на имя Пасканецъ, неделные пану Павлу и пану Размусу, того панъ Размусъ з детми и з землею его пану Павлу также поступил против того навечность.

И жедали мене, абы тое сознание ихъ до книгъ записано было. И я то до книгъ записати казалъ. На што они взяли собе выпись з моею печатью.

Писанъ у Вилни.

* LM-40, l. 178–178v.

¹ *Raidė y taisyta.*

² *Žodis su titulu.*

³ *Žodis taisytas.*

⁴ *Skiemu ko parašytas virš eilutės po titulu, o raidė в taisyta.*

⁵ *Taip rankr.*

⁶ *Žodis įterptas virš eilutės.*

⁷ *Žodis įterptas virš eilutės.*

⁸ *Paskutinė raidė taisyta.*

PAWEŁ KASPAROWICZ OSTROWICKI (BITOWTOWICZ): CECHY BIOGRAFII

Irena Valikonytė

Streszczenie

Chociaż w ostatnim czasie ukazało się kilka prac (Raimondy Ragauskienė i Ireny Valikonytė), poświęconych biogramom Marcina Wołodkowicza i Pawła Kasparowicza Ostrowickiego, członków komisji opracowującej II Statut Litewski, jednak kilka dotąd w historiografii nie funkcjonujących dokumentów (zwłaszcza wpisane do jeszcze nieopublikowanej 40 księgi zapisów Metryki Litewskiej) pozwalają znacznie uzupełnić biografię tego ostatniego. Teraz można stwierdzić, że matka Pawła Katarzyna Januszkowna Bitowtowicza, która żyła jeszcze w 1559 r., była potomkinią rodu Bitowtów, protoplastą którego był najprawdopodobniej Kintowt. Doczekała się ona z mężem Kasparem córki Hanny (wyszła za mąż za Macieja Michajłowicza) i czterech synów: Pawła, Andrzeja, Erazma i Marcina. Zachowany pergamin, na którym Paweł sporządził zapis wiana dla swej pierwszej żony Zofii Wołodkowiczówny, pozwala nie tylko ustalić jej imię i pochodzenie, ale także przypuszczać, że ich ślub odbył się w 1545 r. (wiano zostało zapisane 13 czerwca 1545 r.). Po śmierci Zofii, w 1559 r. (w okresie między styczniem a wrześniem) Paweł poślubił wdowę księżniczkę Marynę Ozierecką-Tyszkiewiczową, a gdy ta w 1565 r. zmarła, ożenił się po raz trzeci – z Anastazją Ogińską. Pochodzenie Pawła i przynależność wyznaniowa jego pierwszej żony (świadkiem testamentu ojca Zofii Jerzego Wołodkowicza był kanonik poznański i wileński, proboszcz solecznicki i wojstowski Andrzej Nadbor) świadczy o tym, że Paweł był katolikiem, a więc prawomocnie przedstawiał w komisji opracowującej II Statut Litewski jej członków katolików.

Ustalenie tego, że dwór Ostrowiec nabył Paweł u Mikołaja Mikołajewicza Tretynicza (najprawdopodobniej około 1540 r.), pozwala zrobić wniosek, że zgodnie ze zwykłym wówczas jednym z modeli kształtowania się antroponimów, uczynił toponim nabytej własności nieruchomej swoim nazwiskiem i jako pierwszy z braci zaczął się nazywać Ostrowickim (czasami Ostrowskim). W artykule przedstawiono także historię rozwoju i konsolidacji własności ziemskiej, tworzenie przez Pawła Ostrowickiego zespołów dworskich w powiatach wileńskim, oszmiańskim i mozyrskim, które pokazują szczególnie ukierunkowaną realizację dążeń do zapewnienia sobie statusu społecznego w latach 1558–1559.

Nowe źródła ukazują, jak bardzo energicznie i intensywnie chorąży oszmiański skupował przede wszystkim nieruchomości krewnych, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Gdy został on sędzią sądu wojewody wileńskiego i zaczął zasiadać w komisji opracowującej II Statut Litewski nabył dom w Wilnie w dzielnicy na terytorium współczesnych ulic Sawicz lub Bakszta, a w 1558 r. bracia Melchior i Stanisław Szemiutowie oraz Jan Zawisza podarowali mu działkę w Wilnie, najprawdopodobniej, przy Bramie Wilejskiej (inaczej jeszcze zwana Bramą Wileńską lub Wielką).

Chociaż przedstawione w artykule uzupełnienia do biografii nie dementują podkreślanego w historiografii faktu, że inicjatorem desygnowania Ostrowickiego do komisji opracowującej II Statut Litewski był wojewoda wileński i kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego Mikołaj Radziwiłł, jednak nacalnie poświadczają o staraniach samego Ostrowickiego wspinać się po szczeblach kariery i utwierdzić się w wierzchołku stanu.

Artykuł kończy publikacja dokumentu wpisanego do 40 księgi zapisów Metryki Litewskiej. Jest to zrzeczenie się przez braci Pawła Ostrowickiego części prawa dziedziczenia do niektórych swoich dworów na korzyść brata.